

ОЛЬГА ГНАТЮК

ІРЕНА ЯРОСЕВИЧ — РЕНАТА БОГДАНСЬКА.
НАЙКРАСИВІШІ ОЧІ ЛЬВОВА
МІЖ ДВОХ ВОГНІВ ІДЕНТИЧНОСТІ

Її можна вважати королевою невизначеності. Нашадки вважають її молодшою, ніж біографи. На концертах артистка грала з братом командувача УПА Романа Шухевича і була вірною дружиною славетного польського генерала Владислава Андерса. Неймовірна історія великого шляху поміж двох ідентичностей.

На збережених платівках оркестру «Львівський теа-джаз», виготовлених 1941 року, видно прізвища не тільки диригентів, а й виконавців шлягерів. Євгеніуш Бодо, співав «Тільки в Львові», вже не батярський, але ще не пролетарський вальс і назвою «Прощальна пісенька». Шлягер «Забуття» в перекладі киянина за походженням Реф-Рена (Фелікса Конарського) виконував Альберт Гарріс.

Пісню «Лиш знак подай, як серце стрепенеться» Ганки Ордонувни з фільму «Шпиг у масці» (1933) співала Рената Яросевич (цілком нова постать серед відомих варшавських артистів), ясна річ, у російській версії Павла Григор'єва, що починалася словами: «Обмануть не пробуй серце». Пісня стала одним зі славних шлягерів.

Ірена Яросевич.

Одне з ранніх фото.

Нашадки артистки переконані, що вона народилася 1920 року, але це радше непорозуміння

Ким була ця артистка? Ірена Яросевич (так насправді звався співачка), щоб стати солісткою гурту «Львівський теа-джаз», де виступали видатні музиканти, мусила справді вразити. Шанси в такому добірному колі артистка мала невеликі: вона навіть у Варшаві ще не обтерлася. Столичним зіркам могла видатися провінціалкою, бо виросла у Львові, а перші кроки зробила на українській сцені, існування якої не зауважували не тільки в столиці.

В українському музичному середовищі Львова Яросевич, однак, була відома: співала в джаз-бенді «Ябцьо» Леоніда Яблоновського, Анатолія Кос-Анатольського, Богдана Весоловського та Мирона Ебергартта. Виконувала такі шлягери, як «La Paloma», «Miami Rhumba». Українською.

У своєму репертуарі мала також оригінальні романси (найвідомішим з-поміж них є «Човен хитається серед води») та пісні Весоловського, її нареченого.

Ірена Яросевич разом

із «Теа-джазом» у Львові

Спенічний псевдонім Рената Богданська взяла собі шойно під час війни, коли почала співати в гурті «Polish Parade».

Раніше вживала своє дівоче прізвище Яросевич. На передвоєнних афішах і советських платівках збереглося ім'я Рена Яросевич/Яросевич. Такий псевдонім артистка обрали для того, щоб її прізвище набуло польського звучання.

І Народилася вона 1917 року у Фройденталі (нині — Брунталь, Чехія), була третьою дитиною Олени з дому Нижанківської та Миколи Яросевича, греко-католицького священника, в'язня Галергофу (1914—1915), згодом капелана українських біженців на території Чехії.

Була наймолодшою дитиною подружжя. У середині двадцятих років родина переїхала до Львова. Ірена навчалася у львівській гімназії сестер василіянок.

Як і більшість молоді з українських інтелігентних сімей, належала до скаутської організації «Пласт».

Ірена Яросевич зростала в музикальній атмосфері родини матері, яка була сестрою композитора Остапа Нижанківського. Здобувала освіту також у Музичному інституті ім. Миколи Лисенка, в одному класі з Юрієм Шухевичем (брат Романа, якого розстріляли енкаведисти 27 червня 1941 року).

Отже, середовище ровесників, де оберталася юна артистка, було типовим для тодішньої української молоді, близької до ОУН. Офіційна біографія співачки замовчує і її

ВИЩИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМ. М. ЛИСЕНКА
У Львові

п'ятниця дня 1 травня 1936 р., год. 19:30 (7:30 веч.)

Мала селя Музичного Товариства

ВЕЧІР ПІСНІ

в пам'ять бл. п. композитора
ЯРОСЛАВА ЛОПАТИНСЬКОГО

ПРОГРАМА.

1. Істукне слово	
2. Горить моя серце - Ольга Сушичина	
3. а) Зелений гай казуче поле	} Ольга Аврамович
б) Ш медляньку вранці	
4. а) Сяк на березі асму!	} Юрій Шухевич
б) Журба	
5. а) Сиритка на віршу дивлялась	} Ольга Сушичина
б) Цейт ще трошки	
6. а) Хто Тобі дозвав далі	} Ганна Трушківська
б) Чепка	

(При фортеп'яні: Катря Гвоздьовська, Др. Нестор Нижанківський.)

Реалії міжвоєнного Львова: Ірена Яросевич, майбутня дружина славетного генерала Андерса, і Юрій, брат командувача УПА Романа Шухевича, виступали разом на одному концерті

Фільм «Великий шлях» оповідає про складну стежу Армії Андерса.
У головній ролі — Рената Богданська (Ірена Яросевич)

походження, і всі її зв'язки з передвоєнним українським артистичним середовищем.

Естрадну кар'єру Ірена Яросевич почала в першій половині тридцятих років з гуртом «Ябцьо». Коли душа джаз-бенду композитор Богдан Весоловський 1938 року долучився до українських формувань, що боролися за Карпатську Україну, «Ябцьо» згорнув діяльність.

Невдовзі настали Друга світова війна і «визволення». Яросевич увійшла до складу гурту Генрика Варса. На початку турне теа-джазового оркестру в Кисві вийшла заміж за свого сценічного партнера, Гвідона Боруцького: то він залучив її до гурту. Артисти познайомилися перед самою війною, влітку 1939 року, в Закопаному, куди кожен з них прибув, шукаючи заробітку на курорті.

Наприкінці 1941 року Яросевич разом з чоловіком потрапила до Польського війська в СРСР. Разом з ним пройшла весь шлях через Близький Схід і Монте Кассіно до Рима. Потім осіла в Лондоні.

Ірена Яросевич здобула успіх не тільки як співачка, а і як кіноакторка. Небавом після прем'єри фільму «Великий шлях», яка відбулася в Римі 1946 року, роман з генералом Владиславом Андерсом, помітний уже в період італійської кампанії, перестав бути тасмницею.

До одруження дійшло, однак, аж 1948 року. В повоснно-му Лондоні Ірена Яросевич, уже як дружина Андерса, налагодила співпрацю з Маріаном Гемаром і Феліксом Конарським (Реф-Реном), виступала в кабаре Гемара, виконуючи улюблені львівські пісні. Разом з Гемаром і Реф-Реном творила міф того міста. Стала іконою «тамтого Львова».

Ірена Яросевич-Андерс сама обрала польську культуру чи хотіла виявити лояльність до свого чоловіка? Чи, може, одне нерозривно пов'язувалося з іншим? Про це мали б засвідчувати численні публічні висловлювання артистки, а також передмова до першого в Польщі видання спогадів про її чоловіка, яке з'явилося вже після падіння комунізму: «Думаю про свого померлого двадцять два роки тому чоловіка з пошаною до його життєвої позиції і досягнень у служінні Батьківщині».

Як дружина, Ірена мала обов'язок дбати про добре ім'я генерала Андерса та його місце в історії.

Водночас Яросевич підтримувала панівний в еміграції по-нонцентричний наратив, який приховував або й узагалі нівелював українські та єврейські акценти. Чи залишили в душі співачки якийсь слід передвоєнна і воєнна минушина, спільність польсько-українсько-єврейської долі? Чи зберегла артистка український молитовник для вояків східного обряду, виданий 1943 року заходами Єжи Гєдройця, керівника Відділу преси й видавництв Пропагандистського департаменту Другого корпусу?

Годі не ставити цих питань, годі й дати вичерпні відповіді. Можливо, тут допомогли б щоденники, листи, спогади, про які, однак, нічого не відомо. Залишилися документальні фільми, принагідні інтерв'ю журналістам й описи подій не

з перших уст. А ті українське коріння акторки цілком оминають.

Про це згадано шойно в документальному фільмі Богдана Нагайла, зокрема в тій його частині, що має назву «Український вимір».

Фільм «Великий шлях» режисера Міхала Вашингського і композитора Генрика Варса, у якому зіграла Ірена Ярославич-Богданська — це художньо-документальна розповідь про діяльність Польської армії від початку до закінчення війни.

Головні події розгортаються на тлі битви за прорив лінії Густава. Доля героя, що бореться за життя в польовому шпиталі, лягла в основу оповіді про відображений у назві великий шлях, який пройшли вояки армії Андерса: від вересневої кампанії, через советські табори на Близький Схід і потім — до італійської кампанії.

Подією, довкола якої зосереджено сюжет фільму, є битва під Монте Кассіно. Тож нічого дивного, що в стрічці звучить також пісня «Червоні маки на Монте Кассіно».

Кохану головного героя, Ірену, зіграла Рената Богданська (Ірена Ярославич). З особистого життя акторки у фільмі запозичено тільки ім'я та професію співачки. Змінам піддано

не лише національність, а й долю на початку війни: героїня та її коханий потрапляють у табори, про кар'єру в гурті «Львівський теа-джаз» нема й розмови.

Так з'являються нові, винятково героїчні біографії. Сюжет фільму, тло якого становлять історичні події, спирається на шоденник головного героя: записи читає закохана в нього медсестра.

«Великий шлях» Ренати Богданської

І Проте навіть щоденник не є автентичним: його вигадали саме для фільму, що творить легенду про армію Андерса та її героїв.

Патріотичне послання фільму стало важливішим за історію вояків і цивільних осіб українського чи єврейського походження, яку замовчували, оскільки вона не вписувалася у творчий власне польський національний наратив про війну.

Так уже сталося, попри те що і творець фільму, і автор музики, і кілька акторів не були польської національності. Частина — хоч і не всі — обрали польську ідентичність саме на тому великому шляху. Проте тут неможливо оминати делікатне питання: щоб потрапити до армії Андерса, люди мусили заявити про свою польську національність.

Так відбувалося, зокрема, через діяльність советської влади, яка стояла на тому, що осіб української чи єврейської національності не охоплюють норми угоди Сікорського-Майського. З інформації Берії, підготовленої для Сталіна, можна з'ясувати, що з-поміж майже 400 тисяч осіб, які прагнули стати до лав війська, лише половину становили поляки. Решті советська влада вирішила унеможливити вступ, шойно зорієнтувавшись, наскільки масовим виявилось таке бажання.

Посадовці спиралися на рішення Президії Верховної Ради СРСР від 29 листопада 1939 року, згідно з яким то були громадяни советські, а отже, підлягали призову до Червоної армії. Попри клопотання посла Станіслава Кота, советська влада не звільняла з таборів галицьких українців (більшість

Іще один кадр з фільму «Великий шлях». У головній ролі — Рената Богданська (Ірена Яросевич)

давніших діячів померли там від виснаження протягом 1941—1942 років).

Набір до армії, що його провадили польські представництва на терені СРСР, совєтська влада ретельно контролювала. Отже, уже на першому етапі належало приховати своє походження.

До того ж національність перевіряли у військових комісіях (НКВД мав там своїх офіційних представників). Перешкоди, що їх чинила совєтська влада, не були тими єдиними, які мусили подолати на своєму шляху добровольці іншого походження, ніж польське. Збереглося багато свідчень щодо обмежень, застосовуваних на етапі прийняття до війська за релігійним та національним критеріями.

Одне з них має виняткове значення, оскільки про такі проблеми повідомляв урядові польський посол:

«Донині мені не випустили жодного українця. Шойно тепер я довідався, що у війську в Бузулуку перебував Дмитро Левицький, старий і хворий чільник УНДО, жодного іншого політика з тієї партії не випустили.

Він знайшов прихисток під опікою нашого війська в Бузулуку. Його прийняв начальник штабу, але ані не видав ніякого розпорядження щодо опіки над ним, ані не повідомив посольству про перебування такої важливої особи у війську.

Левицькому заборонили навіть їсти з молодшими командирами, і транспортували його на Південь, де він невдовзі помер від важкої праці. Той скарб для нас втрачений».

Перш ніж вступити до Польської армії, особи єврейського походження мусили заповнити анкету, щоб можна було перевірити їхню діяльність протягом 1939—1941 років. Таким робом намагалися унеможливити прийняття на службу тих, хто з симпатією ставився до совєтської влади або хоч якось її підтримував.

Усупереч усім перешкодам, в армії опинилися багато євреїв та українців (білорусам не чинили такого опору). Попри

русилля, яких докладали командувачі та офіцери, зокрема з відділу пропаганди, щоб створити атмосферу релігійної та національної толерантності, траплялися випадки ксенофобії. Такі факти відстежувала советська влада, використовуючи їх потім для пропагандистських потреб, щоб знешкодити євреїв, які лишилися в СРСР, наступати до польських формувань. Слідом за советськими повідомленнями про це інформувала на Заході Єврейська телеграфна агенція.

«Львівський tea-джаз», кістяк якого становили євреї — діячі польської культури, перестав існувати 1941 року. В армії Андерса виник новий гурт «Polish Parade». Його учасники тим часом змінювали ідентичність.

Так вчинити вирішив, зокрема, Міхал Вашинський, режисер фільму «Дибук». Коли митця приймали до війська, він указав як місце народження Варшаву, а віровизнання римокатолицьке, хоча походив з Ковеля, з родини, де шанували хасидські традиції.

Подібно вчинила Ірена Яросевич.

Інший вибір зробив народжений у Варшаві в єврейській родині Генрик Варс: після демобілізації 1947 року емігрував до Сполучених Штатів і став американським композитором. Востаннє написав музику до польського фільму 1946 року. То був власне «Великий шлях». Окрім передвоєнних, зокрема й львівських, шлягерів у тому фільмі звучали також інші пісні, почуті в період советської окупації.

Виняткове значення у стрічці має сцена, де показано нелюдські умови праці в таборах і терор НКВД з музичним

Єгипетська преса про концерти Ренати Богданської в складі «Polish Parade»

тлом — радісно-патетичною піснею «Широка страна моя родная» з приспівом: «Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек».

Доля Ірени Яросевич-Андерс, а також її більше відомих друзів з гурту «Львівський теа-джаз» — то лише частина історії життя артистичного середовища Львова.

Увагу журналістів та авторів біографій відомих артистів сцени найчастіше привертають драматичні перипетії.

Про неоднозначний вибір стратегії виживання, про зміну ідентичності не пише ніхто. Тим часом ідеться про часи тоталітаризму, коли такий вибір мав вирішальні для життя наслідки: можна було або вижити, або загинути.

Ані Генрик Варс, ані Міхал Вашинський, ані Гвідон Боручький, ані Ірена Яросевич-Андерс не залишили свідчень у вигляді щоденників чи спогадів. Усі четверо належали до верхівки польської культури першої половини ХХ століття. Пройшли Великим шляхом. Кожен з них — хоч за трохи інших обставин — обрав польську ідентичність.

Пісня, виконувана Іреною-Ренатою, закріпила в масовій свідомості героїчний подвиг вояків армії Владислава Андерса. Закінчувалася вона словами:

І тільки маки на Монте Кассіно
Червоніші будуть, бо з польської крові зросли.

*За книжкою «Відвага і страх»,
що вийшла у видавництві «Дух і Літера»*